

ผลของสารกระตุ้นการเจริญบางชนิดกับการเปลี่ยนสภาพ ของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคน

ชูชาติ กมลเลิศ

ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 40002

The Role of Some Growth Factors on Human Embryonic Stem Cells Differentiation

Chuchat Kamollirt

Department of Anatomy, Faculty of Veterinary Medicine Khon Kaen University 40002

บทนำ

การศึกษาวิจัยที่จะนำเอาเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคน (human embryonic stem cell; HESCs) มาใช้เป็นแหล่งในการผลิตหรือสร้างเซลล์ชนิดต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อนำไปใช้ในการรักษาโรคหลาย ๆ ชนิดที่วงการแพทย์ในปัจจุบันยังไม่สามารถรักษาให้หายได้โดยวิธีการรักษาแบบอื่น โดยใช้วิธีการรักษาที่เรียกว่า การเปลี่ยนถ่ายเซลล์ (cell transplantation) หรือเซลล์บำบัด (cell therapies) เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่นักวิทยาศาสตร์จำนวนมากให้ความสนใจและในช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่และรายงานถึงความคืบหน้าของการศึกษาเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอออกมาเป็นจำนวนมาก ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การศึกษาถึงการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอ (embryonic stem cell differentiation) ไปเป็นเซลล์และเนื้อเยื่อต่างๆ ของร่างกาย เนื่องจากในเบื้องต้นนั้นเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอ ประกอบด้วยเซลล์เพียงไม่กี่เซลล์แล้วค่อยมีการเจริญเปลี่ยนแปลงไปเป็นเซลล์ชนิดต่างๆ ของร่างกายในภายหลัง เช่น เซลล์ประสาท เซลล์กล้ามเนื้อ เซลล์เม็ดเลือด ฯลฯ ในการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอไปเป็นเซลล์ต่างๆ นั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประการ โดยปัจจัยหนึ่งที่มีการศึกษากันมานานพอสมควรก็คือ สารกระตุ้นการเจริญ (growth factors) ซึ่งจากที่ผ่านมามีพบว่ามีสารกระตุ้นการเจริญชนิดต่างๆ จะมีผลต่อการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอไปเป็นเซลล์หรือเนื้อเยื่อต่างๆ แตกต่างกันไป

เซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอ

เซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอเป็นเซลล์ที่ยังไม่มีการเปลี่ยนสภาพ (undifferentiated cells) มีคุณสมบัติที่สำคัญประการแรกคือสามารถแบ่งตัวเพิ่มจำนวนได้ในอาหารเลี้ยงเชื้ออย่างไม่สิ้นสุด เนื่องจากภายหลังการแบ่งเซลล์แต่ละครั้งจะมีเซลล์ลูก (daughter cells) อย่างน้อยจำนวน 1 เซลล์ที่ยังคงมีคุณสมบัติของเซลล์ต้นตออยู่ และสามารถแบ่งตัวเพิ่มจำนวนต่อไปได้ตลอดช่วงชีวิต และคุณสมบัติที่สำคัญประการที่สองของเซลล์ต้นตอคือ สามารถที่จะเจริญไปเป็นเซลล์เฉพาะชนิด (specialized cells) ต่างๆ ของร่างกายต่อไปได้ เช่น เซลล์กล้ามเนื้อ เซลล์ประสาท เซลล์เม็ดเลือด ฯลฯ ซึ่งเซลล์ต้นตอจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางใดนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเซลล์เป็นปัจจัยที่กำหนด¹⁻⁶ การได้มาซึ่งเซลล์ต้นตอสามารถอธิบายได้โดยสังเขปดังนี้ ภายหลังที่เกิดการปฏิสนธิโดยเชื้ออสุจิไปรวมเข้ากับเซลล์ไข่ทำให้เกิดเซลล์ใหม่เซลล์หนึ่งที่มีความสามารถเจริญและพัฒนาไป เป็นส่วนต่างๆ ของร่างกายต่อไป เซลล์ใหม่ที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า ไซโกต (zygote) ซึ่งไซโกตอาจถูกเรียกว่าเป็นเซลล์ต้นตอชนิด totipotent stem cells (totus หมายถึง ทั้งหมด) เนื่องจากเซลล์นี้สามารถที่จะเจริญต่อไปเป็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้นั่นเอง ในคนพบว่าประมาณ 1 ชั่วโมงหลังการปฏิสนธิไซโกตจะเริ่มมีการแบ่งตัวระยะคลีเวจ (cleavage) ผลจากการแบ่งเซลล์ครั้งแรกทำให้ได้เซลล์ลูก 2 เซลล์ ที่มีลักษณะเหมือนกัน เรียกว่า identical totipotent stem cells หรือ

เซลล์ บลาสโตเมอร์ (blastomere) ถ้าหากนำเซลล์ใดเซลล์หนึ่งหรือแยกเอาทั้งสองเซลล์ไปฝากในหลอดที่ถูกรักษาให้มีความพร้อมในการรองรับการฝังตัวของเอ็มบริโอแล้ว เซลล์เหล่านี้สามารถที่จะเจริญไปเป็นเอ็มบริโอได้ในที่สุด ประมาณวันที่ 3 หลังการปฏิสนธิไซโกตที่ได้จะมีลักษณะเป็นลูกทรงกลมตัน ประกอบด้วยเซลล์บลาสโตเมอร์ จำนวน 12-16 เซลล์ ในระยะนี้เรียกว่าระยะมอรูลา (morula) และในวันที่ 4 เซลล์เหล่านี้จะมีการจัดเรียงตัวกันเป็นรูปทรงกลมกลวง เรียกว่า บลาสโตซิสต์ (blastocyst) ซึ่งเป็นระยะที่มีเซลล์บลาสโตเมอร์ จำนวน 32 เซลล์ และเซลล์เหล่านี้จะสร้างของเหลวเข้ามา รวมกันในช่วงที่อยู่ตรงกลางกลุ่มเซลล์ซึ่งเรียกว่าบลาสโตซิสต์ (blastocoel) ระยะนี้บลาสโตซิสต์จะประกอบด้วยเซลล์ 2 กลุ่ม โดยเซลล์กลุ่มแรกอยู่ด้านนอกเป็นผนังของลูกทรงกลม เรียกว่า โทรโฟบลาสต์ (trophoblast) ซึ่งต่อไปจะเจริญไปเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของรก (placenta) และเนื้อเยื่อเกี่ยวพันอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการเจริญของเอ็มบริโอ กลุ่มเซลล์กลุ่มที่สองรวมกันเป็นกลุ่มอยู่ด้านในของลูกทรงกลม เรียกว่า อินเนอร์ เซลล์ แมสส์ (inner cell mass; ICM) ซึ่งเซลล์กลุ่มหลังนี้จะเจริญไปเป็นเนื้อเยื่อระยะต่างๆของเอ็มบริโอต่อไป ดังนั้นเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอที่นำมาใช้ในการศึกษาจึงหมายถึง อินเนอร์ เซลล์ แมสส์ ที่แยกมาจากเอ็มบริโอระยะบลาสโตซิสต์ นั่นเอง⁶

เซลล์ อินเนอร์ เซลล์ แมสส์ นี้ถึงแม้ว่าในที่สุดสามารถเจริญ และเปลี่ยนแปลงไปเป็นเนื้อเยื่อส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ก็ตาม แต่ถ้าหากนำเอาเฉพาะเซลล์เหล่านี้ไปฝากในหลอดที่เตรียมพร้อมสำหรับการตั้งครรรภ์ เซลล์เหล่านี้ไม่สามารถเจริญไปเป็นเอ็มบริโอได้ เนื่องจากไม่มีเซลล์ที่จะเจริญไปเป็นส่วนของรกและเนื้อเยื่อเกี่ยวพันอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการตั้งครรรภ์⁷ จากความสามารถในการเจริญและเปลี่ยนแปลงไปเป็นเซลล์ได้หลายชนิด บางครั้งอาจเรียกเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอนี้ว่า pluripotent stem cells (plures หมายถึง จำนวนมาก)⁶ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับไซโกตจะเห็นได้ว่า เซลล์จาก อินเนอร์ เซลล์ แมสส์ มีขีดความสามารถในการเจริญที่จำกัดเนื่องจากไม่สามารถเจริญไปเป็นส่วนประกอบของรกและเนื้อเยื่อที่จำเป็นต่อการตั้งครรรภ์ได้

สารกระตุ้นการเจริญ (Growth factors)

เป็นกลุ่มของสารโปรตีนโพลีเปปไทด์ (polypeptide) ที่มีคุณสมบัติในการกระตุ้นหรือเหนี่ยวนำให้เกิดการแบ่งตัวและเพิ่มจำนวนเซลล์ทั้งในสภาพของร่างกาย (in vivo) และในหลอดทดลอง (in vitro) โดยสารกระตุ้นการเจริญทุกชนิดสามารถที่จะออกฤทธิ์ต่อเซลล์แม้มีในปริมาณที่น้อยมาก (ประมาณ 10^{-9} - 10^{-11} Molar) และตามปกติแล้วในร่างกายหรือเนื้อเยื่อต่างๆ ก็จะมีสารกระตุ้นการเจริญอยู่ในปริมาณ

น้อยมากเช่นกัน แม้จะมีความคล้ายคลึงกันมากระหว่างสารกระตุ้นการเจริญกับโกรทฮอร์โมน (growth hormone) จากต่อมใต้สมองส่วนหน้า (adenohypophysis) หรือกับฮอร์โมนอื่นๆ แต่จะมีความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสารทั้งสองกลุ่มนี้อยู่ 2 ประการ ก็คือ ประการแรกฮอร์โมนจะถูกสร้างจากอวัยวะที่มีความจำเพาะ เช่น ฮอร์โมนอินซูลินจะถูกสร้างจากบีตาเซลล์ (β -cells) ในบริเวณ islet of Langerhan ของตับอ่อน เป็นต้น ในขณะที่สารกระตุ้นการเจริญชนิดใดชนิดหนึ่งอาจถูกสร้างจากเซลล์หรือเนื้อเยื่อหลายชนิด ความแตกต่างที่สำคัญประการที่สองก็คือ หลังจากที่ถูกรสร้างและคัดหลั่งออกจากเซลล์ที่สร้างแล้ว ฮอร์โมนจะถูกลำเลียงเข้าสู่กระแสโลหิตและถูกส่งไปยังเซลล์ เนื้อเยื่อ หรืออวัยวะเป้าหมายอื่นๆต่อไป แต่ในขณะที่ สารกระตุ้นการเจริญที่ถูกรสร้างและหลั่งออกมาจะไปมีผลต่อเซลล์หรือเนื้อเยื่อที่ทำหน้าที่สร้าง (autocrine หรือ paracrine) นั่นเอง จึงทำให้ไม่สามารถตรวจหาสารกระตุ้นการเจริญได้จากเลือดหรือของเหลวอื่น ๆ ของร่างกาย⁸

สำหรับคุณสมบัติในการกระตุ้นการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนเซลล์ของสารกระตุ้นการเจริญชนิดต่างๆ นั้นพบว่ามี ความแตกต่างกันไปโดยพบว่าสารกระตุ้นการเจริญบางชนิดสามารถกระตุ้นการแบ่งตัวของเซลล์ได้หลายชนิด⁹ ในขณะที่ สารกระตุ้นการเจริญบางตัวสามารถกระตุ้นการเจริญของเซลล์ได้เพียงไม่กี่ชนิด และในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน พบว่า เซลล์หรือเนื้อเยื่อเองก็มีการตอบสนองต่อสารกระตุ้นการเจริญแตกต่างกันไปด้วย โดยมีเซลล์บางชนิดสามารถตอบสนองต่อสารกระตุ้นการเจริญได้หลายชนิด ในขณะที่เซลล์หรือเนื้อเยื่อบางชนิดมีความจำเพาะต่อสารกระตุ้นการเจริญค่อนข้างสูงจึงตอบสนองต่อสารในกลุ่มนี้เพียงไม่กี่ชนิด¹⁰

กระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพเซลล์

การเจริญตามภาวะปกติของเอ็มบริโอของคนในช่วงสัปดาห์ที่ 3 ของการเจริญจะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นโดยเซลล์อินเนอร์ เซลล์ แมสส์ ของเอ็มบริโอระยะบลาสโตซิสต์จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเอ็มบริโอระยะที่มีเนื้อเยื่อสามชั้น เรียกขบวนการนี้ว่า การเกิดเนื้อเยื่อสามชั้น (gastrulation) ทำให้เอ็มบริโอประกอบขึ้นด้วยเนื้อเยื่อชั้นใน (endoderm) ชั้นกลาง (mesoderm) และชั้นนอก (ectoderm) และหลังจากระยะนี้ไปเซลล์ของเนื้อเยื่อทั้งสามชั้นก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเซลล์ชนิดต่างๆต่อไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเซลล์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากเซลล์ชนิดหนึ่งไปเป็นเซลล์ชนิดอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่จำเพาะ กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีผู้ให้ความสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก เนื่องจากชีวิตเริ่มจากการปฏิสนธิระหว่างไข่กับตัวอสุจิ ซึ่งหลังจากปฏิสนธิแล้วจะได้

ไซโกต หลังจากนั้นไซโกตที่เป็นเพียงเซลล์ ๓ เดียว จะมีการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงจนเป็นตัวอ่อนและร่างกายที่สมบูรณ์ในที่สุดการเจริญเติบโตของคนแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงแรก เกิดภายหลังจากการปฏิสนธิ การเจริญเติบโตในช่วงนี้จะเป็นเรื่องของการเพิ่มขนาด มีการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนมากขึ้น ช่วงที่สอง เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปร่าง ซึ่งเป็นผลมาจากการเคลื่อนที่ของเซลล์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จะมีลักษณะเป็นขั้นตอนหรือลำดับที่แน่นอน ส่วนช่วงที่สาม ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายนั้นจะเป็นช่วงของการเปลี่ยนสภาพเซลล์ เมื่อมีการเปลี่ยนสภาพเซลล์สิ้นสุด ร่างกายจะประกอบด้วยเนื้อเยื่อและอวัยวะที่ทำหน้าที่ที่จำเพาะต่อไป⁹ โดยเนื้อเยื่อชั้นกลางจะมีการเจริญและเปลี่ยนไปเป็นเนื้อเยื่อและอวัยวะในระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ ระบบไหลเวียนโลหิตและเลือด อวัยวะสืบพันธุ์ อวัยวะขับถ่าย ส่วนเนื้อเยื่อชั้นนอกเจริญและเปลี่ยนแปลงไปเป็นผิวหนังชั้นนอก และระบบประสาท และเนื้อเยื่อชั้นในเจริญและเปลี่ยนแปลงไปเป็นอวัยวะในระบบเยื่อเมือวะระบบทางเดินอาหาร ทางเดินหายใจ รวมทั้งอวัยวะในระบบย่อยอาหาร เช่น ตับ และตับอ่อน ฯลฯ

ในระหว่างที่เกิดกระบวนการการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ไปเป็นเนื้อเยื่อหรืออวัยวะต่าง ๆ นั้นถือว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่สำคัญมากและกระบวนการต่าง ๆ จะดำเนินไปอย่างรวดเร็ว หากมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดความผิดปกติ ที่เรียกว่า teratogen มากกระทบกับเอ็มบริโอ เช่น ต้องเผชิญกับสารเคมีที่เป็นพิษต่อเซลล์ หรือติดเชื้อไวรัสบางชนิด อาจทำให้การเปลี่ยนสภาพของเซลล์เกิดความผิดปกติได้ และเป็นผลให้เกิดความผิดปกติตั้งแต่กำเนิดตามมาเพราะฉะนั้นการเปลี่ยนสภาพเซลล์จึงถือว่าเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมากต่อทั้งคนและสัตว์ โดยเฉพาะในช่วงของการเจริญเติบโตขณะที่เป็นเอ็มบริโออยู่ในท้อง ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่มีความเสี่ยงสูงมากที่จะเกิดความผิดปกติมากขึ้นหากมีปัจจัยที่ไม่เหมาะสมไปกระทบการเปลี่ยนสภาพของเซลล์

การศึกษาผลของสารกระตุ้นการเจริญกับการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคน

ปัจจุบันการศึกษาถึงการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอ นักวิทยาศาสตร์ได้มุ่งความสนใจไปที่ปัจจัยหลักสองประการก็คือ บทบาทของยีนและบทบาทของสารกระตุ้นการเจริญ³ โดยเฉพาะในส่วนของสารกระตุ้นการเจริญนั้น จากการศึกษาถึงการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ในระยะเอ็มบริโอทำให้นักวิทยาศาสตร์มีข้อมูลเกี่ยวกับสารกระตุ้นการเจริญเติบโตเป็นจำนวนมาก โดยสารกลุ่มนี้ที่สำคัญๆ ได้แก่

กลุ่ม platelet-derived growth factor (PDGF) จะทำหน้าที่ในการกระตุ้นการเจริญของเซลล์เนื้อเยื่อเกี่ยวพัน (connective tissue cells) และเซลล์ค้ำจุนในระบบประสาท (neuroglial cells) กลุ่ม epidermal growth factor (EGF) กระตุ้นการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนของเซลล์หลายชนิด กลุ่ม insulin-like growth factor I และ II (IGF-I และ IGF-II) จะทำหน้าที่ร่วมกับ PDGF และ EGF กระตุ้นการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนของเซลล์ไขมัน ส่วนกลุ่ม transforming growth factor- β (TGF- β) อาจไปมีผลกระตุ้นหรือยับยั้งการตอบสนองของเซลล์ต่างๆต่อสารกระตุ้นการเจริญชนิดอื่นๆ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับชนิดของเซลล์ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ในการควบคุมการเปลี่ยนสภาพของเซลล์บางชนิดด้วย กลุ่ม fibroblast growth factor (FGF) เป็นกลุ่มของสารกระตุ้นการเจริญที่ทำหน้าที่ในการกระตุ้นแบ่งตัวเพิ่มจำนวนของเซลล์หลายชนิด เช่น เซลล์ไฟโบรบลาสต์ เซลล์บุผนังด้านในของหลอดเลือด (endothelial cells) เซลล์ไมโอ بلاสต์ (myoblast) นอกจากนั้นในตัวอ่อนของสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำสารนี้ยังมีบทบาทในการกระตุ้นการเจริญของเนื้อเยื่อชั้นกลางด้วย Interleukin-2 (IL-2) ทำหน้าที่กระตุ้นการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนของ T-lymphocyte ส่วน nerve growth factor (NGF) ทำหน้าที่ในการกระตุ้นการเจริญของปลายประสาทสั่งการ หรือ แอซอน (axon) การดำรงชีพของเซลล์ประสาทในระบบประสาทส่วนกลาง (CNS neurons) เซลล์ประสาทซิมพาร์เทติก (sympathetic neurons) และเซลล์ประสาทรับความรู้สึก (sensory neurons) นอกจากนั้นยังมีกลุ่มของสารกระตุ้นการเจริญอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการกระตุ้นการเจริญของเซลล์เม็ดเลือดชนิดต่างๆ เรียกว่า hemopoietic growth factors ซึ่งประกอบด้วย Interleukin-3 (IL-3) , granulocyte/macrophage colony-stimulating factor (GM-CSF), granulocyte CSF (G-CSF), macrophage CSF (M-CSF) และ erythropoietin¹⁰

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาถึงผลหรือบทบาทของสารกระตุ้นการเจริญต่อการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคนนั้น ได้มีรายงานถึงผลการวิจัยที่ได้ทำการทดลองศึกษาถึงผลของสารกระตุ้นการเจริญจำนวน 8 ชนิดซึ่งได้แก่ (1) basic fibroblast growth factor (bFGF) (2) transforming growth factors-beta1 (TGF- β_1) (3) activin-A (4) bone morphogenic protein-4 (BMP-4) (5) hepatocyte growth factor (HGF) (6) epidermal growth factor (EGF) (7) beta-nerve growth factor (β -NGF) และ (8) retinoic acid ต่อการเปลี่ยนสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคน ผลจากการศึกษาวิจัยสามารถแบ่งสารกระตุ้นการเจริญที่นำมาทำการทดลองทั้งหมดออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่กระตุ้นการเจริญของเซลล์เนื้อเยื่อชั้นกลางเพียงอย่างเดียว สารในกลุ่มนี้ประกอบด้วย activin-A และ TGF- β_1 สารกลุ่มที่สองสามารถทำ

หน้าที่กระตุ้นการเจริญของเนื้อเยื่อชั้นกลางและเนื้อเยื่อชั้นนอกได้ สารในกลุ่มนี้มี 4 ชนิด ประกอบด้วย (1) retinoic acid (2) EGF (3) BMP-4 และ (4) bFGF ส่วนกลุ่มที่ 3 พบว่าสามารถกระตุ้นการเจริญของเนื้อเยื่อทั้งสามชั้นได้ ประกอบด้วย β -NGF และ HGF ผลการทดลองในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่าการเจริญของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคนไปเป็นเซลล์ในเนื้อเยื่อชนิดต่างๆ นั้นต้องอาศัยสารกระตุ้นการเจริญหลายชนิดร่วมกัน และไม่พบว่ามีเซลล์ชนิดใดที่ต้องการสารกระตุ้นการเจริญเพียงชนิดเดียวเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคนไปเป็นเซลล์หรือเนื้อเยื่อชนิดต่างๆ จะต้องการสารกระตุ้นการเจริญหลายชนิดร่วมกัน แต่จากการศึกษาก็พบว่าความสามารถไปเป็นเซลล์หรือเนื้อเยื่อชนิดต่างๆ นั้นมีความต้องการสารกระตุ้นการเจริญเติบโตที่มีความจำเพาะเจาะจง¹¹ ผลการทดลองที่ได้สอดคล้องกับกรณีของการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของหนูที่พบว่า retinoic acid สามารถกระตุ้นให้เซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเซลล์ค้ำจุนในระบบประสาทส่วนกลางที่เรียกว่า โอลิโกเดนโดรไซต์ (oligodendrocyte) ได้¹² และสอดคล้องกับผลการศึกษานักวิทยาศาสตร์หลายกลุ่มที่ได้ทำการทดลองถึงผลของ retinoic acid ซึ่งสามารถกระตุ้นการเจริญของเซลล์ประสาทได้¹³⁻¹⁴ และ TGF- β ก็ทำหน้าที่ในการกระตุ้นการเจริญของกล้ามเนื้อ¹⁵ ซึ่งระบบประสาทและระบบกล้ามเนื้อจะเจริญมาจากเนื้อเยื่อชั้นนอกและชั้นกลางตามลำดับ

สรุป

ความรู้จากการศึกษาถึงชนิดและบทบาทของสารกระตุ้นการเจริญต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอของคนและของสัตว์ทดลองอื่นๆ เช่น หนู จะทำให้นักวิทยาศาสตร์สามารถนำเอาความรู้พื้นฐานเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาถึงขั้นตอนและกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์หรือเนื้อเยื่อต่างๆ ของร่างกายได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการที่จะไปพยายามควบคุมให้เซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเซลล์ที่จำเพาะชนิดใดชนิดหนึ่งเพื่อนำเอาเซลล์เหล่านั้นไปใช้ในการรักษาโรคโดยวิธีการเปลี่ยนถ่ายเซลล์ แม้ว่าในปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงสภาพของเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอได้ทั้งหมด แต่จากความพยายามในการศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดอย่างละเอียดและครอบคลุมไม่ว่าจะเป็นเรื่องสารกระตุ้นการเจริญเรื่องของยีนที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงสภาพ ทำให้คาดหมายได้ว่าในอนาคตการนำเอาเซลล์ต้นตอจากเอ็มบริโอมาใช้ในการรักษาโรคน่าจะมีความเป็นไปได้สูงมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

1. Mckay R. Stem cell-hype and hope. *Nature* 2000;406:361-4.
2. Odorico JS, Kaufman DS, Thomson JA. Multilineage differentiation from human embryonic stem cell lines. *Stem Cell* 2001;19:193-204.
3. Watt MF, Hogan BLM. Out of eden: stem cells and their niches. *Science* 2000;287:1427-30.
4. Gearhart J. New potential for human embryonic stem cells. *Science* 1998;165:220-36.
5. Rossant J. Stem cell from the mammalian blastocyst. *Stem Cells* 2001;19:477-82.
6. Pedersen RA. Embryonic Stem Cell for Medicine. *Scientific American* 1999;280:44-9.
7. National Institution of Health. *Stem Cell : A Primer*. USA, 2000.
8. Heath JK. *Growth Factors*. USA: Oxford University Press Inc, 1993.
9. Moore KL, Persaud TVN. *The developing human clinically oriented embryology* 5th edition. Philadelphia :W. Saunders Company, 1993.
10. Alberts B, Bray D, Lewis J. *Molecular biology of the cell* 2nd edition. USA : Garland Publishing, Inc, 1989.
11. Schuldiner M, Yanuka O, Itzkovitz-Eldor J, Melton DA, Benvenisty N. Effects of eight growth factors On the differentiation of cells derived from human embryonic stem cells. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*.2000;97(2):11307-12.
12. Lui S, Qu Y, Stewart TJ, Howard MJ, Chakraborty S, Holekamp TF et al. Embryonic stem cells differentiate into oligodendrocytes and myelinate in culture and after spinal cord transplantation. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 2000; 97(11):6126-31.
13. Bain G, Kitchens D, Yao M, Huettner JE, Gottlieb DI. Embryonic stem cells express neuronal Properties In Vitro. *Development Biology* 1995;168(2):342-57.
14. Dupin E, Le Douarin NM. Retinoic acid promotes the differentiation of adrenergic cells and melanocytes in quail neural crest cultures. *Development Biology* 1995;168(2): 529-48.
15. Rohwedel J, Maltsev V, Bober E, Arnold HH, Hescheler J, Wobus AM. Muscle cell differentiation of embryonic stem cells reflects myogenesis in vivo: developmentally regulated expression of myogenic determination genes and functional expression of ionic currents. *Development Biology* 1994;161(1):87-101.

